

Planovi za oslobođenje zatočenika iz Kerestince

Ideja o oslobođenju utamničenih komunista i antifašista u Kerestincu postojala je, po svojoj prilici, već od samog uspostavljanja logora. Oslobođenje gotovo stotinu zatočenika nadomak Zagreba i u vrijeme dok se provode pripreme za oružanu borbu značilo bi, samo po sebi, vrlo značajnu i veliku akciju koja bi imala snažan odjek. O potrebi izvođenja te akcije zasigurno nije bilo dvojbe ni u rukovodstvu KPH ni u Mjesnom komitetu u Zagrebu.

Odluku o poduzimanju akcije oslobođenja zatočenika iz Kerestince rukovodstvo KP Hrvatske donijelo je na sjednici 10. jula. Na to je, svakako, neposredno utjecala vijest o strijeljanju desetorice komunista 9. jula. Evo što o tome kaže Karlo Mrazović, član Političkog biroa CK KPH, koji je sudjelovao na toj sjednici i bio zadužen za ostvarenje te odluke:

»Sastanak na kojem je donesena odluka o organizaciji spasavanja kerestinečkih zatočenika održan je 10. srpnja. Pamtim to po tome što sam, odlazeći na taj sastanak, na Jelačić placu, vidio plakate koji su obznanjivali strijeljanje Keršovanija, Adžije, Price i drugova, a poznato je da su plakati izlijepljeni upravo 10. srpnja ujutro.

Sastanku su prisustvovali Končar, Popović, vjerojatno Hebrang i ja i možda još netko. Dopuštam da je to bio sastanak operativnog rukovodstva, premda je mogao biti i sastanak Politbiroa CK KPH . . .

Svi smo se odmah složili da se akcija spasavanja drugova iz Kerestince odmah organizira. Na Kerestinec je trebalo ići ranije, ali o tome, koliko ja znam, u rukovodstvu nije bilo govora . . . Pala je odluka da je budem organizator, jer sam imao određena iskustva. (Bio sam španski borac, a i organizirao sam već kojekakve stvari, itd.)¹

Budući da se takva akcija mogla organizirati samo uz pomoć zagrebačke partijske organizacije, tj. angažiranjem dijela komunista i skojevaca, određeno je da se uz Mrazovića uključi član Mjesnog komiteta Marko Belinić.² On je, naime, u zagrebačkom partijskom rukovodstvu bio zadužen za veze i rad s partijskim organizacijama na području kotara Zagreba Vanjskog, te za kotare Samobor, Veliku Goricu i Sv. Ivan Zelina. Planiralo se da se u organiziranju

¹ Karlo Mrazović, *Zašto nisam bio obaviješten*, »Vjesnik - 7 dana«, 9. I 1982. Razmaci od tri točkice u citatu su Mrazovićeve.

² Isto; Marko Belinić, *Akcija »Kerestinec«*, »Borba«, 21. VI 1981. Objavljeno kasnije u Belmićevoj knjizi *Put kroz život*, Zagreb 1985, 54-75.

akcije angažiraju komunisti iz zapadnog dijela zagrebačkog kotara, tj. iz općina Zaprešić, Pušća i Brdovec, te s područja samoborskog kotara.³

Mrazović i Belinić započeli su pripreme 11. jula.⁴ Otišli su u Podsused, gdje je određeno mjesto za rukovođenje pripremama.⁵ Belinić je 11. i 12. jula obišao obližnja sela, da se poveže s tamošnjim komunistima i pribavi oružje za izvođenje akcije. Među ostalim, sastao se s Josipom Tucmanom, Pavlom Videkovićem i Pavlom Lončarom, rukovodiocima partijskih organizacija na području općina Zaprešić, Brdovec i Pušća.⁶ Belinić ih je upoznao sa zadaćom akcije u koju treba da se uključe, a za koju će se naknadno odrediti trenutak izvođenja. Sto se tiče oružja, kao s glavnim izvorom računalo se s uskladištenim puškama i municijom u općinskoj zgradi u Brdovcu. Postojala je mogućnost da se lakše dođe do tog oružja zbog veze koja je postojala s općinskim stražarom. Također, postojala je i mogućnost kupnje manje količine oružja.⁷ Smatrala se realnom i mogućnost da se dio oružja kriomice prebaci u sam logor u Kerestincu. U to se vrijeme, naime, prevezio šljunak iz Save u logor, što su obavljali seljaci svojim kolima.⁸

Nakon osiguranja tih nužnih uvjeta za izvođenje akcije, tj. organiziranja ljudi i mogućnosti nabave oružja, Mrazović je izradio plan akcije. Osnovni elementi toga plana bili su ovakvi:

1. Akcija uzimanja oružja u Brdovcu izvela bi se noću 14/15. jula.⁹ Oružje bi se prebacilo u blizinu Kerestince, tj. preko Save, južno.

2. Ovisno o trenutku početka akcije, dio tog oružja prebacio bi se u logor.

3. Pod rukovodstvom Mrazovića i Belinića organizirana grupa za akciju napala bi logor izvana, tj. njegovu stražu. Istodobno bi zatočeniци poduzeli akciju iznutra.

4. Zamišljena su dva pravca proboja zatočenika nakon izlaska iz logora: a) preko Pokuplja na Petrovu goru, b) preko Zumberka, iza Karlovca, na Kordon. Tu bi akciju trebalo izvršiti najbržim maršom.

5. Predviđeno je da se akcija izvede u noći 15/16. jula.¹⁰

U međuvremenu je Operativno rukovodstvo uspostavilo vezu sa zatočenicima u Kerestincu. Končar je preko Franjice Budak 11. jula prenio poruku da se priprema organizacija bijega.¹¹ Poručeno je zatočenicima da budu spremni. Prema sjećanju Franjice Budak, Končar je poručio Divku Budaku »neka s

³ U zapadnom dijelu zagrebačkog kotara i u samoborskom kotaru bilo je oko 65 članova KPH u ljeto 1941 (Ivan Jelić, n. dj., sv. II, str. 31).

⁴ Belinić navodi da je to bilo već 10. jula. Međutim, taj dan je održana sjednica rukovodstva KPH i u akciju se, zapravo, moglo krenuti tek sutradan (Marko Belinić, n. dj., »Borba« 21. VI 1981).

⁵ Mrazović i Belinić su »bazu« za pripreme akcije odredili u kući člana KP Mike Smrekara na periferiji Podsuseda, prema Zaprešiću (Marko Belinić, n. dj., 21. VI 1981; Karlo Mrazović, n. dj.).

⁶ Marko Belinić, n. dj., 22. VI 1981.

⁷ Isto; Karlo Mrazović, n. dj.

⁸ Karlo Mrazović, n. dj.

⁹ Akcija zapljene oružja u općinskoj zgradi u Brdovcu uspješno je izvedena 17. IV 1942. Izveli su je borci novoosnovanoga Prvog zagorskog partizanskog odreda i tom prilikom zaplijenili više od 40 pušaka (Pavle Zukina, *Osnivanje i djelovanje Prvog zagorskog partizanskog odreda*, Zbornik: *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin, 1976, str. 333; *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, Zagreb, 1981, str. 131).

¹⁰ Karlo Mrazović, n. dj.; Marko Belinić, n. dj., 24. VI 1981.

¹¹ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 265-266.

najpouzdanijim drugovima organizira bijeg unutra, a izvana će Partija pripremiti sve, dočekati ih kamionima i odmah otpremiti dalje. Dan i sat kad trebaju to izvesti, razoružati stražu i ostalo, naknadno će im se javiti, a dotle sve unutra da organiziraju.«¹²

Kako se vidi, rukovodstvo KPH je akciju oslobođenja zatočenika iz Kerestince smatralo značajnom i odgovornom zadaćom. Pripreme koje su obavljene pokazuju da se veoma ozbiljno i planski pristupilo njezinu organiziranju.¹³

Međutim, neovisno o planu i pripremama koje je obavilo rukovodstvo KPH, izvođenje akcije razmatrano je i u Mjesnom komitetu. Činjenica je, naime, da je sekretar komiteta Rob znao da akciju organizira najviše partijsko rukovodstvo.¹⁴ Ako nije bio na sjednici rukovodstva KPH 10. jula, njega su, po svoj prilici, Končar ili Popović odmah upoznali s odlukom. To je i logično kada se ima na umu da je u akciji planirano sudjelovanje zagrebačkih komunista i sa spomenutih područja, s kojima je inače, po zaduženju, održavao vezu i koordinirao rad Mjesni komitet Zagreba.

Odluka u Mjesnom komitetu da se organizira akcija oslobođenja zatočenika iz Kerestince donesena je na sjednici 11. jula, kojoj je prisustvovao i Kopinič. Ta je odluka bila, zapravo, jedan od rezultata pritiska koji je Kopinič tada vršio na Mjesni komitet, kvalificirajući ga kao privremeno središnje partijsko rukovodstvo. Logično je bilo da je Kopinič argumentaciju za svoj postupak tražio odmah u poduzimanju većih akcija, koje bi trebale djelovati spektakularno u odnosu prema dotadašnjim akcijama i potvrditi opravdanost njegovih postupaka. Prema zamisli koju je izložio na sjednici Mjesnog komiteta, trebalo je pokrenuti ove akcije:

1. Organiziranje akcije oslobođenja zatočenika iz Kerestince.
2. Miniranje zagrebačke radio-stanice, tj. njezina odašiljača.
3. Organiziranje diverzija na željezničkim prugama.
4. Uspostavljanje veza s komunistima u pojedinim mjestima i njihovo organiziranje u partizanske odrede.¹⁵

Mjesni komitet je na spomenutoj sjednici prihvatio Kopiničev prijedlog kao svoj plan akcija. Najveće se značenje pridavalo kerestinečkoj akciji, pa o tome na istoj sjednici posebno diskutiralo.¹⁶ Odlučeno je da tu akciju treba prvu izvesti. Kopinič je napravio plan, koji je bio prihvaćen.¹⁷ Njegov plan imao je ove osnovne elemente:

1. Predložio je Maleševića kao rukovodioca akcije.¹⁸
2. Mjesni komitet je bio dužan osigurati dvadeset ljudi i naoružanje, te sanitetski materijal i hranu za četiri dana.
3. Trebalo je obavijestiti zatočenike da u dogovorenom trenutku organizi-

¹² Franjica Budak, n. dj., str. 293.

¹³ Belinić navodi da je Končar bio oduševljen predloženim planom kada ga je o njemu izvijestio u nedjelju 13. jula (Marko Belinić, n. dj., 24. VI 1981).

¹⁴ Dokument br. 30.

¹⁵ Dokument br. 25.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Dokumenti br. 25 i 29.

¹⁸ Prema Kopiničevu podatku, Malešević je od Martinija dobio »tačan nacrt logora i sve potrebne podatke« (dokument br. 29).

raju napad na stražu iznutra, a istodobno će to grupa od dvadeset naoružanih ljudi uraditi izvana.

4. Nakon proboja iz logora svi bi se uputili u Samoborsko gorje, gdje bi se rasporedili i organizirali u partizane i diverzante, koji bi izvodili oružane akcije.

5. Akcija bi se izvela u noći 13/14. jula.

Odlučeno je da se o tom planu i akciji ne obavijesti rukovodstvo KPH.¹⁹

Također, na istoj je sjednici odlučeno da se istodobno izvede i akcija miniranja odašiljača zagrebačke radio-stanice u Otoku, na desnoj obali Save.²⁰

Kako se vidi, plan Mjesnog komiteta bio je, u prvom redu, Kopiničevo djelo. On je bio izuzetno zainteresiran da se akcija izvede što hitnije, pa je i planirano da to bude u roku 48 sati. Proistjecalo je da Mjesni komitet treba da, u stvari, samo pomogne u realizaciji tog plana. Članovi Mjesnog komiteta nisu znali da i rukovodstvo KPH priprema istu akciju. Međutim, Rob je to znao i ta ga je činjenica, svakako, mogla opterećivati. Najednom je bio suočen s činjenicom da je sve to što poduzimaju Kopinič i Mjesni komitet svojevrsna antipartijska akcija koja se vodi »iza leđa« najvišega partijskog rukovodstva. Prihvatanje prekida veze s CK KPH i preuzimanje uloge »privremenog rukovodstva« bilo je antipartijski postupak kojemu je tako zamišljena kerestinečka akcija davala još veću težinu. Posrijedi je bilo poduzimanje vrlo konkretnog i odgovornog čina.

Prema podacima koje je Rob naknadno iznio u sjećanjima, zajedno s Mirkom Vanićem, on je, unatoč Kopiničevoj prijetnji da se akcija ne smije otkriti rukovodstvu KPH, to učinio i obavijestio Končara. To je moglo biti već 11. jula, tj. istoga dana kada su se sastali Kopinič i Mjesni komitet, ili sutradan. Prema Robovim riječima, Končar mu je na njegovo saopćenje odgovorio: »Vi radite kako mislite, ali to što radite ne valja, jer je to antipartijski rad i CK KPJ će odlučiti da li ima pravo Valdes ili CK KPH. Akciju za Kerestinec izvedite ako ste je već organizovali.«²¹

Za Končara i rukovodstvo KPH bilo je to, svakako, veliko iznenađenje, to više što je i to bilo vezano s Kopinićem. Ta je činjenica nedvojbeno pokazivala da je Kopinič nastavio i pojačavao svoju akciju sumnjičenja rukovodstva KPH i da poduzima određene akcije mimo njega. Shvatljivo je, zbog toga, da je dramatično suočenje na sjednici CK KPH 13. jula moglo još više dobiti na

¹⁹ Dokument br. 25. Cenčić iznosi Kopiničev podatak prema kojemu izlazi da je on zajednički s CK KPH planirao akciju oslobođenja zatočenika iz Kerestina: »Kopinič kaže da je slijedećeg dana nakon strijeljanja Keršovanija, Adžije, Price, dakle, 10. jula, održao u Zagrebu, u stanu Branka Maleševića, sastanak sa rukovodiocima KP Hrvatske. U stvari, na sastanku je bilo Operativno rukovodstvo: Popović, Končar i Hebrang, zatim šef tehnike Pap i sekretar MK Zagreba Rob, pored Kopiniča i Maleševića. On tvrdi da se već na tom sastanku raspravljalo o pripremanju akcije za spašavanje zatvorenih komunista i simpatizera iz Kerestina« (Vjenčislav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 228). Međutim, takva sastanka nije bilo. Cenčić nekritički prihvaća taj Kopiničev podatak, da bi ga zatim nesvjesno demantirao, s pravom istvrdivši da je sjednica rukovodstva KPH od 13. jula bila prva kojoj je prisustvovao Kopinič (isto, str. 236).

Također je neosnovan Kopiničev podatak da se on sastao posebno s Končarom radi akcije Kerestinec, a koji saopćuje Darko Stuparić, *Kerestinečka tragedija*, objavljeno u: Vladimir Dedić, *Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. 2, str. 445.

²⁰ Dokument br. 25; Ivan Božičević, n. dj., 80.

²¹ Antun Rob - Mirko Vanić, n. dj., str. 289.

oštrini. Rukovodstvo KPH suočilo se na toj sjednici, zapravo, s gotovim činom, tj. Kopiničevim planom, to više što je on potvrđen obaviješću da su sve pripreme izvršene i da se iste noći poduzima akcija. Preostalo je ili se odlučno suprotstaviti takvu pokušaju ili ga prihvatiti.²² U izvještaju koji je Popović 17. jula, tj. neposredno poslije kerestinečke akcije, poslao Centralnom komitetu KPJ taj je trenutak opisan ovim riječima:

»Mi smo uz ostalo pripremali akciju za oslobođenje drugova iz Kerestince. Tu smo uglavnom bili angažovali drugove seljake iz okoline. Bumbar iz MK (Rob, op. I. J.) je znao za to. Međutim, 'čovjek iz vazduha' je u dogovoru sa oba Bumbara (Rob i Malešević, op. I. J.), po svojoj prilici da nas preduhitri, njima dvojici dao nalog da tu akciju organizuju bez našeg znanja. Mi smo za to ipak doznali i nastojali da utičemo da se što bolje pripremi, ali je bilo kasno. Održali smo s njima sastanak na kome su nas obavijestili da su u blizini Kerestince prebacili 18 naoružanih drugova iz Zgb., da su angažovali i nešto seljaka i da su obavijestili drugove u Kerestincu da će te noći biti izvedena akcija. Mi smo izrazili sumnju u uspjeh, jer se cijela stvar pripremala na brzinu. Dovedi su nas u vrlo nezgodan položaj i prećutno smo pristali da se izvede akcija. Ja mislim da smo tu pogriješili (naročito znajući Bumbara iz MK i njegove organizatorske sposobnosti), bez obzira da li su oni i pored naše zabrane htjeli ići u akciju ili ne.«²³

²² Pokušavajući argumentirati svoju tezu da je Končar »preuzeo ulogu glavnog organizatora akcije«, Cenčić se poslužio krivotvorenjem pojedinih izvora, u prvom redu Belinićevih sjećanja (Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 249, i d.). Time je Cenčić nastojao podržati Kopiničevu tvrdnju da je on bio »samo inicijator« akcije i da s njom druge veze nije imao (isto, str. 258-259). Međutim, koliko je Kopinič bio uključen u akciju Kerestinec, tj. u plan MK i njegovu realizaciju, to je najjasnije on sam potvrdio u spomenutom izvještaju Titu, krajem jula, gdje kaže: »U tačini je bilo razrađeno kako da postupe ljudi unutra, a kako da se izvede jednovremeni napad izvana« (isto, str. 256; dokument br. 29). Dakako, riječ je o planu s kojim Končar nije mogao imati nikakve veze.

Također ne stoji Cenčićev podatak da je Vicko Krstulović bio na sjednici rukovodstva KPH 13. jula (isto, str. 242-243). Krstulović je, kako sam navodi, bio u Zagrebu na sjednicama rukovodstva KPH 8-10. jula (Vicko Krstulović, n. dj.). Vratio se u Split 11. jula (Drago Gizdić, *Dalmacija 1941*, Zagreb, 1959, str. 203).

Cenčić se poziva i na članak Milana Muhara da je Končar 10. jula znao »za odluku Mjesnog komiteta« o izvođenju akcije Kerestinec. Končar je, naime, taj dan rekao Muharu da sudjeluje u akciji, što je ovaj prihvatio, i zatim ga povezao s Mrazovićem. Riječ je, međutim, o Končarevu uključivanju Muhara u plan rukovodstva KPH, koji je iniciran na sjednici 10. jula, i u vezi s čim je Končar odmah vršio određene pripreme (Milan Muhar Mićun, *Končar je znao za odluku Mjesnog komiteta*, »Vjesnik«, 27. IX 1981).

²³ Dokument br. 19. Usp. i: Vladimir Bakarić, *Neuspjeh u Kerestincu*, *Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. 1, str. 299-302.